

לב המזעזעים

עלון חודשי בענייני הלכה ומנהגים, מתוך סדרת הספרים "לב המזעזעים"

גיליון קע"ז

הלכות והליכות בעניין "עשרה בטבת שחל בערב שבת ושאר צומות"

"ירח טבת מאד לקיתי בו ונשתנו עלי סדרי נתיבו" (מתוך סליחות לעשרה בטבת).

צומות של חודש טבת - שלשה ימי תענית

בחודש זה ישנם ג' תעניות ברצף והם בח' וט' ועשרה בטבת (מגילת תענית).

תעניות צדיקים: השניים הראשונים נקראים תעניות צדיקים שבהם מתענים יחידי סגולה בלבד, אך בעשרה בטבת הוא תענית שכל ואחד ואחד חייב בתענית כמו שנאמר בפסוק (זכריה ח יט) "וצום העשירי".

תענית ח' בטבת

"יום ח' בטבת הוא יום תענית צדיקים" (שו"ע או"ח תקפ"ב).

והטעם: לפי שביום זה תורגמה התורה ליוונית בימי תלמי המלך על ידי שבעים ושנים זקנים והיה חושך בעולם שלושה ימים. (שו"ע תקפ"ב). ועל זה אומר בקינה לעשרה בטבת "ולמלך יון אנסני לכתוב דת יווני".

מעשה בתלמי המלך

מעשה בתלמי המלך שהיה המלך במצרים (רש"י מגילה ט, א ד"ה תלמי).

שכינס שבעים ושנים זקנים (מגילה ט, א), **הטעם שלקח שבעים ושנים:** כנגד שבעים ואחד זקני סנהדרין, ומופלא שבבית דין שממונה עליהם ואינו מן המניין הרי שבעים ושנים (פסקי רי"ד סנהדרין יב, ב ד"ה ולמה לי).

במסכת סופרים (פרק א הלכה ז, וכן באבות דרבי נתן פרק לז) כתוב מעשה בחמשה זקנים.

יש אומרים: שהיה ב' מעשים בהתחלה הכניס חמשה זקנים ולא עלתה להם לתרגם כהוגן ולאחר מכן נתעורר תלמי המלך להביא ע"ב זקנים לעמוד על אמיתתה של תורה (ספר שפתי חכמים מגילה ט, א), במסכת ספר תורה (פרק א הלכה ח) כתוב שבעים זקנים.

והכניסן בשבעים ושנים בתיים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם **כתבו לי תורת משה רבכם** [משמע שביקש לתרגם את חמשה חומשי תורה בלבד ולא כ"ד ספרים], נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעה אחת.

וכינס את כולם יחד ולכל אחד הוא אמר שיש עוד שבעים ואחד זקנים, **והטעם שאמר להם כן:** כדי שיחשוש כל אחד לשנות שמו

האחרים לא יכתבו כמוהו (שפתי חכמים ד"ה שכינס).

וכתבו לו "אלהים ברא בראשית" (בראשית א א) במקום "בראשית ברא אלהים", **והטעם:** לפי שחששו שיאמר בראשית זה שם של בורא, והוא זה שברא את אלהים, ויאמרו שתי רשיות הן (רש"י מגילה ט, א ד"ה אלהים).

"ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות" (בראשית א כו) במקום "נעשה אדם", **והטעם:** לפי שנעשה אדם הוא לשון רבים ויאמרו ב' אלהות הם (רש"י שם ד"ה אעשה).

"ויכל ביום השביעי" (בראשית ב ב) במקום "ויכל ביום השביעי", **והטעם:** שלא יאמר עשה מלאכה בשבת דכתיב "ויכל ביום השביעי" והוא לא ידרוש דרשת חז"ל שדרשו מה היה העולם חסר מנוחה באה שבת באתה מנוחה וזהו גמרו (רש"י שם ד"ה ויכל).

"זכר ונקבה בראו" (בראשית ה ב) במקום "בראם" - בלשון רבים, **והטעם:** שמשמע שני גופין ברא כל אחד זכר ונקבה שני פרצופים, לכך כתבו בראו שכך נברא אדם גוף אחד בשני פרצופים (רש"י שם ד"ה זכר).

"הבה ארדה ואבלה שם שפתם" (בראשית יא ז), במקום "הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו", **והטעם:** כדי שלא יאמרו שתי רשיות הן.

"ותצחק שרה בקרוביה" (שם יב, יב) במקום "ותצחק שרה בקרבה לאמר", **והטעם:** שלא יאמר על אברהם לא הקפיד דכתיב (בראשית שם יז יז) "ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר..." ועל שרה הקפיד "למה זה צחקה שרה אשתך" (שם יג) ומכיון שכתבו לו בקרוביה יהא סבור ששרה צחקה בפני אנשים ועל כן הקפיד עליה הקב"ה אך על אברהם שצחק רק בלבו לא הקפיד (רש"י שם ד"ב בקרוביה).

"כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס" (שם מט ו), במקום "כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור", **והטעם:** שלא יאמרו רצחניים היו אבותיכם, שהרי אפילו יעקב אביהם מעיד עליהם שהרגו איש (רש"י שם ד"ה הרגו שור).

"ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם" (שמות ד ט), במקום "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור", **והטעם:** שלא יאמר תלמי המלך משה רבכם עני היה ולא היו ברשותו סוס וגמל אלא חמור בלבד ולכן כתבו "נושא בני אדם" שלשון זה משמע אף על גמל (רש"י ד"ה נושא בני אדם).

"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות שלשים שנה

לע"נ אבי מורי הגאון ר' מאיר אריה בן הרב ר' יוסף לב זצ"ל

בעמח"ס "עבודת היום" ו"מאור הקדוש" על סדר קדשים

במלאות יום השנה הרביעי לפטירתו

נלקח לבית עולמו בז' טבת תשפ"א

וחפר... טורף טורף בו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר" (משנה ברורה שם ס"ק יג, בשם הט"ז ס"ק א, ומג"א ס"ק ו).

יש אומרים: לפי שביום זה נפטרו שני צדיקים עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה (פירוש מהר"א הלוי על מגילת תענית, אורחות חיים לרבינו אהרן מלונלי הלכות ט"ו באב עמוד ריד).

יש אומרים: שבסליחות של הספרדים מבואר שעזרא הסופר נפטר בי' בטבת בפיוט שעה עליון "ובו סמך מנאץ שמך.. ובו נאסף ראש הסף, הוא עזרא הכהן" ואף שמת עזרא בי' בטבת, מכל מקום כיון שהוא שקול לישראל כמשה רבינו, וכבר היו חייבים להתענות בעשרה בטבת מפני שסמך מלך בבל על ירושלים, ולא היה הכר התענית שהיא משום פטירת עזרא, שהיו תולים התענית רק על זה שסמך מלך בבל על ירושלים, לכן הקדימו התענית על עזרא בט' (הרב יוסף דוד מגאוני סלונקי בספרו בית דוד סימן שטז, (משנ"ב תקפ"ס"ק יג בשם הכל בו סימן סג, מג"א וט"ז שכך מבואר בסליחות של בני אשכנז שאומרים בעשרה בטבת).

הטעם שמיתת עזרא נקראת לא נודע (עיין שו"ע תקפ"ב)

לפי שחז"ל משווים את עזרא למשה רבינו לומר שראוי התורה להינתן על ידו (סנהדרין כא, ב) ועל קבורת משה רבינו כתוב בתורה (דברים לד ו) "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה" ולכן לכבודו של עזרא נקרא יום פטירתו לא נודע.

יש שהקשו לטעם שסיבת הגזרה משום מיתת עזרא ונחמיה כי לא מצאנו שום תענית על מיתת אדם גדול מלבד הרגית גדליה בן אחיקם לפי שאז פסקה מלכות לגמרי והיה נחשב כחורבן בית המקדש, ועוד קשה לשון הפס"ק "זועמתי בתשעה בו בכלימה וחפר" איזו חרפה וכלימה היא לנו במיתת צדיקים הלא סוף כל אדם למות **לכן כתב הטעם:** שגזרת התענית לא היתה בשביל מיתת עזרא, אלא בשביל שבמיתתו פסקה נבואה מישראל, כי מלאכי זה עזרא ונשארנו כצאן אשר אין להם רועה (בעל עיון תפילה בסידור אוצר התפילות חלק א עמוד 108).

יש שדחו דבריו: שהרי מצאנו פטירת צדיקים שמתענים בהם כגון בז' אדר מתענים על פטירת משה רבינו וכן הובא במגילת תענית הרבה ימים שמתענים משום שמתו בהם אנשים גדולים וכן מביא בשו"ע בסימן תקפ"ב (ב) ימים שמתענים בה א' בניסן מתו בניו של אהרן י' בו מתה מרים וכו'.

יש אומרים: שביום זה נהרג רבי יוסף הלוי בנו של רבינו שמואל הנגיד בשנת 4827 שהוא היה אחד הנגידים והיה מקרוב למלכות אדום וכל דברי המלכות היה על פיו, והיה עשיר גדול שהעמיד תלמידים רבים ועשה חסדים גדולים, ובסוף קנאו בו סרני המוסלמים והרגו אותו עם קהילת גראנטי [גרנדה] (ראב"ד בספר הקבלה עמוד 16, הובא בברכי יוסף תקפ).

טעם אחר: לפי שהוא היום שנלקחה אסתר למלך אחשוורוש כמבואר במגילת אסתר (ב טז) (רמ"א בספרו מחיר היין על הפסוק אסתר שם).

יש אומרים: שצמים ביום זה לפי שביום זה מתה אסתר המלכה ודורשים את הפסוק על דרך הפשט (אסתר ב טז) "ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחודש העשירי הוא חודש טבת" שנלקחה לבית המלך הוא הקב"ה בחודש העשירי הוא חודש טבת (רמ"א בספר מחיר יין הובא דבריו בספר מקור חיים סימן תקפ).

ראייה לדבר: כתב הרמ"א (בפירושו למגילת אסתר מחיר היין עמוד יט) על הפסוק (אסתר ב טז) "ותלקח אסתר... בחודש העשירי הוא חודש טבת בשנת שבע למלכותו" הטעם שהודיעו לנו החודש שנלקחה אסתר לבית המלכות, כדי להודיע שצריכים לצום בתשעה בחודש

וארבע מאות שנה" (שם יב מ), במקום "ובמושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שלשים שנה וארבע מאות שנה" [הוסיפו ובשאר הארצות], **והטעם:** שלא יאמר שקר כתוב בתורה האין מונה גלות של ארבע מאות שנה והרי לא היה יותר ממאתיים ועשר שנים (רש"י שם ד"ה ובשאר).

"וישלח את זאטוטי בני ישראל" (שם כד ה) במקום "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות", **והטעם:** זאטוטי לשון חשיבות נערי לשון קטנות, ויאמר גרועים שבכם שלחתם לקבל פני שכינה לכן כתבו זאטוטי דהיינו את החשובים שבהם שלחו (רש"י שם ד"ה זאטוטי).

"ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו" (שם כד יא) במקום "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו" **והטעם:** כיון שבהתחלת הפרשה כתבו לשון "זאטוטי" סיימו גם באותו לשון (רש"י שם ד"ה ואל).

"לא חמד אחד מהם נשאתי" (במדבר טז טו) במקום "לא חמור", **והטעם:** שלא יאמר חמור לא נטל מישראל אבל חפץ אחר לקח (רש"י שם ט, ב ד"ה לא חמד).

"אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים" במקום (דברים ד יט) "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים" [הוסיפו להאיר], **והטעם:** שלא יאמר תלמי שהתורה מתירה לשאר העמים לעבוד עבודה זרה (רש"י שם ד"ה להאיר).

"וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צוית לעובדם" (שם יז ג), במקום "וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם" [הוסיפו לעובדם], **והטעם:** שאם לא כתבו לעובדם משמע אשר לא צווה ה' שיהיו אותם אלהים אחרים, אם כן האין נבראו על כרחך אלהות הן שעל כורחו נבראו (רש"י שם ד"ה לא צוית).

וכתבו לו "את צעירת הרגלים" (ויקרא יא ו), ולא כתבו לו "ואת הארנבת", **והטעם:** לפי שאשתו של תלמי ארנבת שמה, שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בן החיות הטמאות שבתורה (מגילה ט א - ב).

סך הכל שינו חכמי ישראל ארבעה עשר מקומות, **והטעם: שבעים ושנים זקנים היו יודעים סודו של כל הדברים ששינו אלא** שידעו שאין מובן אל המון ורבים יטעו ויגלו פנים שלא כהלכה או יוציאו לעז ולכן שינו ונעשה להם נס שלדעת אחת כיוונו כולם.

כל מלאכת הכתיבה ערכה להם שבעים ושנים יום (אגרת אריסטאס שז, מאור עינים).

תרגום השבעים: תרגום זה נקרא תרגום השבעים על שם זקני היהודים שתרגמו אותה.

חושך בא לעולם, יום זה קשה כיום שנעשה בו העגל

למרות שכולם ראו את מעשי ה' שכל השבעים ושנים זקנים כתבו התרגום באותה הלשון, לא ראו חכמים את תרגום התורה בעין יפה וכמו שנאמר במסכת תענית (פרק יג) "בח' בטבת נכתבה התורה יוונית בימי תלמי המלך, והחושך בא לעולם שלושת ימים".

במסכת סופרים (פרק א ז) כתוב "שכתבו לתלמי המלך את התורה ליוונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להיתרגם כל צרכה".

ט' בטבת

"יום ט' בטבת הוא יום תענית צדיקים" (שו"ע תקפ"ב)

השו"ע (תקפ"ב) כתב "בתשעה בו לא נודע איזו היא הצרה שארע בו". **הטעם שהוא יום צרה:** לפי שביום זה נפטר עזרא הסופר כמבואר בסליחות שנאמרות בעשרה בטבת "זועמתי בתשעה בו בכלמה

לזכור אירוע זה.

יש אומרים: שבאותו יום נולד אותו האיש, ויש לצום ביום זה כי צרה היא לישראל (בפירוש תוספות החדשים על מגילת תענית, בספר העיבור במאמר שלישי ש"ג).

טעם אחר: לפי שבו התחילה הפורענות של עשרה בטבת והחל הצרה והשממה, וכן הוא לעולם כשאחר חצי היום כשנוטה השמש למערב, מתחיל ענין הבא, ולכן בערב יום כיפור כשנטו צללי הערב, כבר החלה קדושת יום כיפור וקבעו חז"ל במנחה להתוודות (יערות דבש ח"א דרוש ב דרוש שדרש בט' בטבת תקלד).

טעם אחר: ביום זה נפטר או נהרג ר' שמעון הקלפוס (הכומר היהודי) שהושיע את ישראל בצרה גדולה בזמן הפריצים (ר' ברוך פרענקל תאומים בהגותו על השו"ע תקפ).

עשרה בטבת

עשרה בטבת הוא יום הדין על חורבן בית המקדש בכל שנה, בכל פעם כשמגיע אותו יום של עשרה בטבת... בכל דוד ודוד יושבים בית דין של מעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה (חת"ס הובא בספר אוצר מנהגי ישרון עמוד רטז).

עשרה בטבת הוא יום תענית ציבור (זכריה ח, ט).

עשרה בטבת הוא, אחד מארבעה הצומות שחייבים להתענות (שו"ע תקמט א) תענית עשרה בטבת מפורשת בנביא זכריה (ה יט) "כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים", ומתענים בו מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

הטעם לצום עשרה בטבת

בזמן ההוא עמד בית המקדש בתפארתו, מלך אז מלך מבית דוד המלך ושמו צדקיהו.

ירמיהו הנביא ידע שסכנה גדולה אורבת לעיר ירושלים, הוא ראה איך העיר מאבדת את קדושתה, הרבה יהודים שכחו את התורה וחיו ככל הגוים, הוא קרא ברחובות העיר חזרו בתשובה, איש לא שם לב לדברי הנביא הקודש ואף לעגו לו.

ואז הגיע אותו יום עשרה בטבת 410 שנים מאז נבנה בנין בית המקדש על יד שלמה המלך שנת ג' אלפים של"ז, החל נבוכדנצר מלך בבל במצור על ירושלים הוא שלח את נבזראדן אחד מגדולי המפקדים והשרים של נבוכדנצר מלך בבל, עם צבא גדול, ושם מצור על ירושלים, מצור זה היה תחילתה של הפורענות שלאחר שנתיים וחצי היו חורבן בית המקדש הראשון וגלות בבל (מלכים ב פרק כה, פסוקים א ד, תוספתא מסכת סוטה פרק ו הלכה י, משנ"ב תקמט ס"ק ב).

ג' שלמים בחורבן הבית וג' צומות

ג' צומות על חורבן הבית עשרה בטבת, י"ז בתמוז, תשעה באב.

האויב תחילה צר על ירושלים ולאחר מכן פרץ את החומות עד שלבסוף החריב את בית המקדש לכן קבעו לדורות שלושה ימים אלו לצום עשרה בטבת [תחילת המצור שסימן את תחילתו של החורבן] שבעה עשר בתמוז [פריצת החומה] ותשעה באב [חורבן העיר והבית].

הטעם שהביא עליהם את נבוכדנצר: לפי ששרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תועבות הגוים ויטמאו את בית ה' אשר הקדיש בירושלים, וישלח ה' את הנביאים שיתרו בהם, והעם היו מלעיבים במלאכי האלהים ובזזים דבריו ומתעצלים בנביאיו, עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא (דברי הימים ב לו).

הטעם שהמצור ארך כל כך הרבה זמן

אמר ר' יוחנן ששה חודשים נתעכבה שכינה לצורך ישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה וכיון שלא חזרו וכו' (גמרא ר"ה לא, א מהרש"א שם ח"א ד"ה עד עיין ערוך לנר שם ד"ה אר"י שמהמצור עד השקיעה היה י"ח חודשים).

טעם אחר: כדי שתהא צרה בכבוד ולא יתפאר האויב שבאה לידם כל כך בקלות להחריב עיר קדושה וחשובה כל כך (ספר מרפא לשון על ירמיה נב, ד לרמ"ד וואלי).

חומרת היום - תענית עשרה בטבת בשבת

אם היה אפשר שיחול עשר בטבת בשבת היו מתענים אפילו בשבת (ב"י תקנ ד"ה והר"ד בשם אבודרהם סוף תפילת תענית), **הטעם:** לפי שכתוב בו (יחזקאל כד ב) "בעצם היום הזה" כמו אותו לשון שנכתב ביו"כ (ויקרא כג כט) "בעצם היום הזה" (אבודרהם הובא בב"י תקנ אות ג) אלא שאינו יכול לחול בשבת. **ביאור הענין** מדוע הוא שונה מכל התעניות, כל התעניות מתענים מפני המאורעות שארעו ותלוי בחודש כדכתיב בקרא, אם כן יכולים להתענות גם למחר, ולכן כשחל בשבת נדחה למחר, אבל בעשרה בטבת דכתיב "בעצם היום הזה" (ע"י ר"ה דף יח, ג), הוא דין לצום דוקא באותו יום, ולכן אי אפשר לדחותו למחר, ולכן היה אפשר להתענות אף בשבת (חידושי הגר"ח ראש השנה דף יח, ב).

סידור החודשים שעשרה בטבת לא יצא בשבת

בלוח השנה נקבע כי כל החודשים הם קבועים בכל שנה או מלאים או חסרים, להוציא חודש חשון וכסלו שלעיתים הם מלאים ולעיתים חסרים, **והטעם:** כדי לסדר את הלוח שבכל שנה עשרה בטבת לא יחול בשבת (היסוד עולם מאמר ד פ"ט פ"י רבי דוד ערמאה ספר קובץ ושקל הקודש קידוש החודש פ"ח ה"ה).

מהות הצום

כדי לעורר הלבבות שנושבו ממעשינו הרעים והצום הוא הכנה לתשובה והתשובה היא העיקר (רמב"ם הלכות תענית פ' ה הלכה א).

הנהגה ביום צום: אסור להרבות בשחוק ובשמחה אלא צריך להשרות בעצמו אוירה של כובד ראש (שו"ע תקסח יב), וראוי לנהוג כן גם בלילה שלפני הצום (דיני ארבע תעניות צבור הקבועים ב להרה"ג רבי שריה דבילצקי זצ"ל).

עוד צרות שאירעו בעשרה בטבת

פטירת עזרא הסופר

יש אומרים: שעזרא הסופר מת בעשרה בטבת (פירוש תוספות החודשים על מגלת תענית מאמר אחרון בשם ספר היוחסין דף כג).

פטירת שלשת הנביאים

חגי, זכריה ומלאכי נפטרו (בשנת 3448) בעשרה בטבת (ספר שלשלת הקבלה דף כג).

קבורת יעקב אבינו

יש אומרים: שיעקב אבינו נקבר בעשרה בטבת, ביום טוב ראשון של חג הסוכות [שנת 2122] נפטר יעקב אבינו במצרים, נחשב שבעים ימי אבל וחניטה במצרים, שמונה ימי נסיעה עד חברון [דעת הרמב"ן] ושבעת ימי אבל ככתוב בתורה סך הכל 85 ימים לכן יום הקבורה חל בעשרה בטבת ובו ביום נהרג עשו הרשע על ידי חושים בן דן (כמבואר בסוטה יג, א) וראשו התגלגל לתוך המערה (חת"ס בדרשותיו חלק א דף צד, ב ד"ה אמור).

מכירת יוסף

יש אומרים: שמכירת יוסף היתה ביום עשרה בטבת (ספר בית ישי חלק הדרשות סימן ל).

בצום עשרה בטבת שחל בערב שבת מותר להסתפר ולהתגלח והטעם: מפני כבוד שבת אפילו מי שלא רגיל להסתפר כל שבוע בערב שבת (עיין תענית כט, ב, רוח חיים תקסו ד).

שיטת הפה וצחצוח השנים

אין לשטוף הפה ולצחצח השנים בבוקר אחר עלות השחר, וכן לא לפני כניסת השבת, במקום צער יש להתיר רחיצת הפה במים רק שיזהר ביותר לכופף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לגרונו (שו"ע תקסז ג, ומשנ"ב שם ס"ק יא), ולכן מי שיש לו צער אפשר להקל לצחצח שנים ולשטוף הפה ובפרט לפני שבת לכבוד שבת רק שיזהר שלא יבלע.

נתינת צדקה בתענית

נוהגים לתת צדקה בתענית לפני מנחה (ברכות ו, ב, מטה משה תשנה, משנ"ב תקסו ס"ק יב), המתפללים מנחה קטנה סמוך לשבת אם אין עני בבית כנסת ראוי שיפריש את הכסף או יתנו את הכסף בתוך קופה ויתנו את הכסף לעני אחר השבת.

ויש אומרים: שיש לתת בשחרית

מעריב בליל שבת

יש הנוהגים: להתפלל ערבית מוקדם מהרגיל (עיין מטה אפרים תרב כט, חוט שני מזוזה עניני תעניות ב עשרה בטבת שחל להיות בערב שבת ב, אורחות רבינו ח"ג עמוד לד בשם החזו"א).

ציבור המתפללים ערבית מיד בשקיעת החמה חייבים לחזור ולקרוא קריאת שמע אחרי התפילה, והטעם: כדי לקיים מצות ק"ש מהתורה בזמן שיהיה ודאי לילה (משנ"ב רלה ס"ק ו ביאור הלכה רסז ב).

סיום הצום (רמ"א רמט ד)

סיום התענית בצאת הכוכבים ולכן אף אם נסתיימה התפילה קודם צאת הכוכבים אין שום היתר לאכול לפני גמר הצום אף שקיבל על עצמו שבת מוקדם, ולכן אין לקדש קודם צאת הכוכבים (שו"ע רמט עד, משנ"ב שם ס"ק כא).

"שלום עליכם" ו"אשת חיל"

יש אומרים: שראוי בשבת זו לומר תחילה את הקידוש ויאכל קצת ואחר כך יאמר שלום עליכם ואשת חיל, והטעם: כדי למעט כמה שאפשר מלהיות מעונה בשבת (שער הציון תרלט סז, חוט שני חוט שני מזוזה עניני תעניות ב עשרה בטבת שחל להיות בערב שבת ב).

קידוש בליל שבת על מזונות

מי שקשה לו לאכול סעודה מיד לאחר הצום, או נשים שקשה להם לחכות עד שבעליהן יחזרו מבית הכנסת יכולים לעשות קידוש על מזונות ולאכול מזונות ונחשב קידוש במקום סעודה גם בליל שבת קודש (עיין שו"ע רעג ה, משנ"ב ס"ק כה).

קפה חלבי

יש אומרים: שיכול לעשות קידוש ויאכל מזונות וישתה קפה עם חלב ויברך ברכה אחרונה וימתין חצי שעה ואז יטול ידיו ולא יצא חוץ למקומו, ובזה ירוויח שאינו שותה חלב בסעודה של בשר, ואינו נכנס לספק ברכה אחרונה על המזונות שאכל אחר הקידוש, ועדיין הוא קידוש במקום סעודה (לוח הלכות ומנהגים קונטרס עשרה בטבת שחל בערב שבת הערה 38 בשם הגר"ז קופשיץ שליט"א).

ספרים שיצאו לאור בס"ד

לב המועדים - אלול ראש השנה, ארבעת המינים סוכות, חנוכה, פורים וחודש אדר, חודש ניסן, הגדה של פסח, ספירת העומר שבועות, בין המצרים תשעה באב.

ישמח לב - תפילין, ברית מילה, בקרוב - בר מצווה.

השנה [תשפ"ה] אם לא יבנה בית המקדש יחול עשרה בטבת ביום שישי.

צום בערב שבת: רק צום עשרה בטבת יכול לחול בערב שבת וצמים בו ואינו נדחה (משנ"ב תקנ ס"ק י), ומשלימים בו ביום ונכנסים לשבת מעונים.

והטעם: לפי שהיום שצר מלך בבל על ירושלים חל אז בשבת ולכן מותר ליכנס בו כשהוא מעונה מיום התענית (קדיש יחזקאל להרה"ק רבי יחזקאל מאוסטראווצא זצ"ל מהדורא תנינא עמוד רל - רלא אד"ה איתא במסכת ראש השנה).

סדר התפילה

שחרית: מתפללים כשאר תעניות ואומרים סליחות, אבינו מלכנו, תחנון, וקריאת התורה, וכן אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל ישראל" ל"רפאנו" [ובני ספרד אומרים גם בתפילת לחש].

זמן תפילת מנחה

יש הנוהגים: להתפלל מנחה בעוד היום גדול, והטעם: לכבוד שבת (ספר מנהגי ארץ ישראל הלכות תעניות סימן כח בשם ספר חידושי דינים לרבינו ירושלים הקדמונים).

יש אומרים: שלכתחילה ראוי להקדים תפילת המנחה ביום צום בערב שבת שיהיה קודם בין השמשות משום תפילת "עננו", ואף על גב דגם זה רשאי לומר בין השמשות ע"ש, מכל מקום מסתבר שלכתחילה ראוי למנוע מלומר "ביום צום תעניתנו" לאחר שקידש היום, מפני כבוד השבת (דבר יהושע סימן סג אות ב).

תפילת מנחה

מוציאים ס"ת במנחה, וקוראים בתורה בפרשת "ויחל" (תקנ ג) ומפטירים בנביא "דרשו ה'" [מנהגי בני ספרד שאין מפטירים בתענית במנחה] ואומרים "עננו", (משנ"ב תקנ שם ס"ק יא) ואין אומרים וידוי ונפילת אפים ואבינו מלכנו (ערוה"ש תקנ ב) [ובני ספרד אומרים אבינו מלכנו (יח"ד ח"א סימן נד)], **והטעם:** מפני כבוד שבת (משנ"ב שם יא), והכהנים נושאים כפיהם כמו בשאר התעניות.

תפילין במנחה

הנוהג להניח תפילין במנחה בתענית אין להניח בערב שבת במנחה (שערי תשובה לד ב לז א, ביאור הלכה לז ב ד"ה בשעת) לפי שעל פי הקבלה אין להניח תפילין בערב שבת לאחר חצות, **ויש אומרים:** שאף במנחה גדולה לא יניח תפילין (כה"ח פלאגי יט ה).

הכנות לשבת

מותר להתרחץ במים חמים עם סבון לכבוד השבת (משנ"ב תקנ ס"ק ו) וכן מותר בתספורת ונטילת ציפורניו (הגר"ק מבית לוי מועדים פרק לה אות כ).

טעימת התבשילים בערב שבת

המחבר (תקסז א) התיר בכל תענית ציבור [חוץ מיו"כ ותשעה באב] לטעום מעט מהתבשילים ובלבד שיפלוט ולא יבלע, והרמ"א החמיר בכל התעניות, ולמעשה יש שכתבו שלצורך סעודת מצווה אפשר לסמוך על דעת השו"ע ולטעום מן התבשיל מעט כדי הצורך ולפלוט (עיין משנ"ב תקסז ס"ק ו).